

Syntaxens sociala sida – en inledande diskussion av turtilllägg i samtal

Mats Eriksson

Tid är ett styvmoderligt behandlat fenomen i många grammatiska beskrivningar. Grammatiska konstruktioner, både individuellt och som typ, behandlas där i första hand som existerande i en atemporal tillvaro som fullständiga och färdiga enheter utan någon tillkomsthistoria eller framtid. Detta innebär också att man avskiljer de grammatiska konstruktionerna från de fysiska och sociala sammanhang i vilka de naturligt förekommer. Därmed undandrar man sig möjligheten att få tillgång till viktiga orsaker till att språket formas och förändras.

Om man antar att den mest grundläggande platsen för språkanvändning är i samtal mellan individer som är fysiskt närvarande för varandra, så bör detta förhållande spela en central roll när man undersöker frågan om språkets struktur:

If the basic natural environment for sentences is in turns-at-talk in conversation we should take seriously the possibility that aspects of their structure – for example their grammatical structure – are to be understood as adaption to that environment. (Schegloff 1996:54f.).

Att undersöka grammatiken utifrån ett interaktionellt perspektiv innebär därför att man måste ta på allvar faktorer som ofta förbisetts inom tidigare grammatisk forskning. Schegloff, Ochs och Thompson (1996) anger tre faktorer som man måste ta i beaktande när man låter studiet av grammatik ta sin utgångspunkt i samtalsinteraktion: kroppslighet, aktivitet och temporalitet. Kort kan detta sammanfattas så att grammatiska konstruktioner tas i anspråk av individer med en fysisk kropp för att utföra sociala handlingar, och att de språkliga handlingarna (och de grammatiska konstruktionerna) produceras i realtid och som en del i en sekvens av handlingar och bör förstås utifrån sin temporala relation till dessa omgivande handlingar.

I den här uppsatsen skall jag föra en inledande diskussion om ett grammatiskt fenomen, turtilllägg, vars struktur och funktion inte kan förstås utan att man tar hänsyn till interaktionella faktorer. Vad analyser av turtilllägg visar är nämligen att det som utifrån ett mer statiskt synsätt skulle ses som färdigstöpta, i förväg helt och hållet planerade syntaktiska konstruktioner, istället produceras successivt vid konstruktionen av sociala handlingar, och att motpartens agerande fortlöpande är relevant för (det grammatiska) konstruerandet av den egna handlingen. Turtillägget aktualiserar även frågor om olika perspektiv i grammatikbeskrivningen och om interaktionella faktors medverkan när nya konstruktionstyper skapas genom grammatikalisering. Den här uppsatsen skall

emellertid ses som ett inledande studium av turtillägg i samtal, och utgör snarare ett försök att formulera frågor som är kopplade till studiet av turtillägg än en ansats till att besvara dem.

1 Turer, turkonstruktionsenheter och turtillägg

Turtillägg (eng. *increments*; jfr Schegloff 1996) kan inledningsvis karakteriseras som delar av tal som adderats till turer som redan förts till en punkt där de syntaktiskt och prosodiskt kunde vara fullbordade. Ett turtillägg utgör en möjlig syntaktisk fortsättning på den ifrågavarande turen, och utgörs av enheter av olika storlek, i första hand fraser och satser.

Turtillägg måste förstås mot en bakgrund av hur samtal är strukturerade, och mer specifikt med utgångspunkt i de regler som talare orienterar sig mot när de turas om att tala. Enligt den modell för turtagning i samtal som formulerats av Sacks, Schegloff & Jefferson (1974) sker byte av talare normalt antingen genom att den nuvarande talaren under pågående tur utser en annan som näste talare (t.ex. genom att yttrandet utgör en fråga), eller, om detta inte sker, genom att någon deltagare utser sig själv som näste talare genom att ta turen. Om inte heller detta sker kan den nuvarande talaren fortsätta. Dessa tre möjligheter är alltså ordnade i förhållande till varandra.

Oavsett vilken av de ovan nämnda alternativen som kommer ifråga så blir turbyte relevant under en pågående tur vid varje punkt där talaren kan ha avslutat en turkonstruktionsenhet (turn constructional unit). De platser där turbyte blir relevant kallas turbytesplatser (transition relevance places). De enheter som fungerar som turkonstruktionsenheter (hädanefter TKE) delar de egenskaperna att de har en struktur som är given på ett sätt som gör det möjligt att förutsäga när de kan komma att avslutas. Den resulterande möjligheten att förutsäga möjliga turbytesplatser kan förklara att deltagarna ofta lyckas samordna sina handlingar på ett sådant sätt att turbyte sker på ett effektivt och smidigt sätt. Det har empiriskt visats att turbyte oftast sker utan överlapp, och att nästa talare påbörjar sin tur inom tiondelen av en sekund efter att föregående tur avslutats (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974; Jefferson 1973; Wilson & Zimmerman 1986). Turbytesplatser är också noga övervakade av talarna själv som lyssnar eller tittar efter evidens för att en tur kan komma att produceras, och om en omedelbar respons inte kommer så kan talaren istället producera en ny egen enhet (Ford, Fox & Thompson, under utg.).

De enheter för konstruktion av TKE:n som nämns av Sacks, Schegloff & Jefferson (ibid.) är meningar, satser, fraser och lexikala konstruktioner. Emellertid utgör denna typ av enheter endast nödvändiga¹, men inte tillräckliga

¹ Frågan är om de ens formulerar nödvändiga villkor. Det finns exempel som tyder på att det åtminstone i svenskan finns enheter som utgör TKE:n utan att samtidigt utgöra vad som traditionellt betraktats som en fullbordad fras (Lindström 1999).

villkor för att något ska utgöra en TKE. Som Ford & Thompson (1996) påpekar så samspelar dessa syntaktiska egenskaper också med prosodiska och pragmatiska faktorer. För att en turkonstruktionsenhet ska komma till en möjlig slutpunkt måste den möjliga syntaktiska avslutningen också sammanfalla med en möjlig avslutning i prosodiskt och pragmatiskt hänseende. Att en enhet kommit till en avslutning uttrycks prosodiskt genom en tvärt stigande eller fallande intonation, medan en jämnare intonation signalerar att mer kommer att följa. Pragmatiskt avslutning innebär att den del av turen som producerats så långt kan utgöra en fullbordad handling i den aktuella sekventiella kontexten.

När en talare fortsätter en tur efter en möjlig turbytesplats kan han i princip göra detta på två sätt: genom att påbörja en ny TKE eller genom att göra ett tillägg till den potentiellt avslutade TKE:n (Schegloff 1996). Skillnaden illustreras i exempel (1) och (2).

Exempel (1)

1 A: Om- ja har jobbat me (.) allt sen vi kom hem.
2 [.h [ja har sl]itit som ett djur här, å de märks=
3 C: [Mm [hm
4 B: [Mm]
5 A: =ju inte så mycke ändå.
[SÅINF2 14:33:27]

På rad 1 i exempel (1) kommer A:s tur till en möjlig avslutning efter *hem*, syntaktiskt och prosodiskt (och även pragmatiskt). När A efter en kort inandning fortsätter sin tur så gör hon det med hjälp av en ny turkonstruktionsenhet (rad 2: *ja har slitit som ett djur här*). Den är inte utformad som en fortsättning på det föregående utan som en ny början. Detta kontrasterar mot exempel (2) som är formulerat som en fortsättning på den pågående turen:

Exempel (2)

1 B: Tänk, den serien skulle ja vilja se.
2 (.)
3 B:→ igen.
4 D: *Mm*
[151234-1312 tt (2a 1.17)]

Även denna turkonstruktionsenhet har kommit till en avslutning syntaktiskt och prosodiskt efter *se*. Eftersom den också kan konstituera en egen handling är den också pragmatiskt fullbordad. B:s tur fortsätter emellertid efter en kort paus (rad 3: *igen*). Försättningen utgör i detta fall inte en egen TKE, utan är, genom att den saknar en början, syntaktiskt utformad som ett tillägg till den TKE som kunde varit avslutad efter *se*. I detta fall är det alltså fråga om ett turtillägg.

I det följande ska jag behandla några aspekter på turtillägg som förekommer i några samtal mellan svenskar.² Utifrån exempel kommer jag att diskutera den sekventiella kontexten för turtillägg och deras olika interaktionella funktioner. Slutligen kommer jag att kortfattat diskutera vilka olika syntaktiska former som turtillägg kan ta.

2 Turtillägg som ett sätt att konstruera en ny turbytesplats vid inadekvat respons

Tidigare studier av turtillägg har visat att turtillägg ofta har att göra med problem avseende mottagandet³ av en tur. De kan användas av talaren för att få lyssnarens visuella uppmärksamhet och få denna att tillhandahålla en respons vid avslutningen av turen (Goodwin 1979; 1981; 1995). Enligt Ford (1993) förekommer turtillägg ofta i fall där det föreligger någon typ av interaktionella problem och talaren har anledning att misstänka att den tur som är på väg att produceras är disprefererad.

I exempel (3) avslutar Y en längre redogörelse men erhåller inte direkt någon respons från motparten, Ä:

Exempel (3)

1. Y: Nej de e sant [de, min] ma- min mamma hon e=
2. Ä: [(De e)]
3. Y: =också pensionär nu, hon retar sej på- .h hon-
4. eh fick inte tillgodore- räkna sej .h hon
5. jobbade (.) som vikarie inom posten, inom lantb-
6. som lantbrevbärare i många år,
7. (1.0)
8. Ä: Mhm,
9. (0.6)
10. Y: Och (.) bara för att hon var (.) timanställd
11. så fick hon inte tillgodogöra sej dom åren.
12. (.)
13. → på ATP:n.

² Samlingen av turtillägg består i nuläget av ungefär 50 belägg. Huvuddelen av exemplen är hämtat från en korpus bestående av naturligt förekommande (dvs. samtalen äger rum oberoende av inspelningen) vardagliga samtal (SÅINF) som spelats in inom ramen för projektet 'Samtal, åldrande och identitet', finansierat av Socialvetenskapliga forskningsrådet. Deltagarna i samtalen är grupper av 3 till 5 kvinnor i 70-80 årsåldern som känner varandra väl. Samtalen äger rum i hemmet hos en av kvinnorna under det att man dricker kaffe och i vissa fall spelar kort. Det finns också några enstaka exempel hämtade från annat håll, dels från lätt arrangerade dyadiska samtal som involverar äldre och medelålders kvinnor (SÅIARR), dels samtal mellan ungdomar som spelats in på en sommarkoloni för barn och ungdomar från Stockholmstraken (Kollo). Jag vill understryka att denna uppsats bygger på en första insamling av turtillägg i delar av materialet, och att detta arbete är pågående.

³ Mottagande används här i ett försök att översätta den engelska termen *reciency*. Det tål emellertid att påpekas att mottagande inte avser en annan innebörd än den som ibland förknippas med mottagare i vissa kommunikationsmodeller, nämligen som en passiv mottagare av information. Mottagande används här istället om hur lyssnaren i sitt aktiva verbala och icke-verbala handlande visar att han uppmärksammat och hur han förhåller sig till den andres yttanden.

14. Ä: Alldeles riktigt.
 15. Y: .Ja,
 16. Ä: De va ju lika för mej de.
 [SÄIARR 15-1]

På rad 1–11 redgör Y för sin mammas ekonomiska förhållanden. Genom yttrandet på rad 11 (*och bara för att hon var timanställd så fick hon inte tillgodogöra sej dom åren*) kommer Y:s tur till en första möjlig avslutning syntaktiskt, prosodiskt och även pragmatiskt (poängen med yttrandet, dess relevans i relation till tidigare yttrande blir klar först här). Vid denna punkt blir en respons från Ä relevant. Någon sådan kommer dock inte. Istället producerar Y själv efter en kort paus ytterligare tal, vilket utgör en syntaktisk fortsättning på den nyss avslutade TKE:n (och turen), dvs. ett turtillägg: *på ATP:n*.

En första konsekvens är att tystnaden på rad 12, som skulle kunna komma att uppfattas som en lucka (eng. gap) efter Y:s tur (och ges en ofördelaktig social tolkning), istället omtolkas till en paus inom Y:s egen tur. Genom tillägget producerar Y också en ny punkt där det åter blir möjligt för Ä att tillhandahålla en respons, vilket denna gång också sker.

Från videobandet kan man iaktta en möjlig orsak till att Ä:s respons uteblir, nämligen att hon vid denna punkt är upptagen med att svälja ner det kaffe som hon druckit under senare delen av Y:s tur. Hon börjar dricka från koppen ungefär samtidigt som Y säger *var* på rad 10 och koppen lämnar hennes läppar under det att Y uttalar ordet *åren* på rad 11. Ä:s hantering av koppen är tillgänglig för Y som har blicken riktad mot Ä, och denna iakttagelse bör förse henne med en möjlig orsak till att B:s förväntade respons uteblir. Genom turtillägget lyckas hon alltså omformulera sin tur så att turbytet inte görs relevant förrän Ä har svält ner kaffet och därmed är förmögen att svara. Detta exempel visar alltså att turtillägg tillhandahåller en resurs för deltagarna samordna sina handlingar så att turtagningen sker på ett sådant sätt att man undviker tystnader mellan turer vilka kan ges oönskade tolkningar.

I andra fall förekommer turtillägg i kontexter där det visserligen föreligger en respons från lyssnaren, men där det är fråga om en respons som man kan anta vara otillräcklig. I (4) finns ett exempel på att talaren producerar ett turtillägg i en kontext där motparten tillhandahåller en respons som inte är den förväntade.

Exempel (4)

- 01 B: [Nä just] de (.) nä nä (.) .ja
 02 (.) ja hon va sekreterare där hon
 03 A: .Ja
 04 B: Å när- när eh va heter han nu då igen (.) kassören (.)
 05 va heter han (0.6) va heter kassören
 06 A: eh Här uppe eöh b- Berg,
 07 B: Ber- eh
 08 A: Moberg [eller nå]
 09 B: [Mor]berg [ja]
 10 A: [Mor]berg jaha
 11 (0.4)

12 B: Ja
 13 (1.0)
 14 B: Just de
 15 A: Jaha (.) han va kassör [han]
 16 B: [Han va] kassör
 17 A: .Ja
 18 B: () å då va de ju dålit me s- .h dålit me (.)
 19 f:irman höll ja på å säga de e väl bättre NU då.
 20 (1.0)
 21 A: .Ja
 22 B:→ me Nils här. (.) Nils e ju dukti han
 23 A: Ja han e de å håller (h)han (h)håller- .h han håller oss
 24 me strä- i strängare tyglar=
 25 B: =Ja ja me[nar de]
 26 (D:) [(Mhm)]
 27 (0.6)
 28 B: E de bara bra me´n har du nån [aning]
 29 A: [.h Ja]: hör du [du]
 30 C: [Ja] har
 31 du hört nåt hur [de e]
 32 A: [Nä ha]n e ju upp i stugan nu (.) [tror ja]

På rad 4–5 efterfrågar B namnet på en person som var kassör i den förening där hon och A är medlemmar. Efter att hon och A gemensamt kommit fram till personens namn producerar B på rad 18–19 något som utgör en negativ värdering av personens insatser som kassör. En värdering kan förväntas följas av en andra värdering av motparten (Pomerantz 1984, Goodwin & Goodwin 1992). Istället för en sådan följer här en relativt lång paus (rad 20), följd av ett svagt instämmande från A (rad 21). Därefter adderar B en syntaktisk fortsättning, där en ny person introduceras (rad 22: *me Nils här*), vilken inte heller den framkallar någon expanderad instämmande respons. Efter en kort paus producerar B en ny turkonstruktionsenhet, som fokuserar på den nyss introducerade personen, Nils, och ger en positiv värdering av denna (istället för den tidigare negativa, eller kontrasterande jämförelsen med Moberg.) Denna positiva värdering följs av ett instämmande från A. Detta instämmande är formulerat på så sätt att det instämmer med B angående värderingen av Nils, men utan att medföra någon entydigt negativ värdering av Moberg, eftersom skulden nu snarare läggs på medlemmarna i föreningen som måste ”hållas i stränga tyglar”.

3 Turtillägg som ett sätt att adressera orsaken till den uteblivna responsen

Genom att producera en ny syntaktisk enhet efter att en TKE kommit till en möjlig avslutning, så förmår talaren alltså skjuta fram den punkt där lyssnaren förväntas referera.

Men turtillägget adderar också nytta innehåll, och genom detta innehåll kan talaren modifiera innebörden hos den tidigare producerade turen och därigenom

skapa nya förutsättningar för att få motparten att respondera. Med andra ord kan talare använda turtillägget för att adressera de problem som han eller hon antar ligga bakom den uteblivna responsen och på detta sätt få lyssnaren att tillhandahålla en förväntad respons.

3.1 Turtillägg som klargör eller förtydligar det föregående

En möjlig anledning till att motparten inte förmår respondera är som vi såg i exempel (3) att hon tillfälligtvis är fysiskt förhindrad genom att hon håller på att svälja ner något födoämne. En annan möjlighet är att motparten inte hört eller förstått det föregående yttrandet. Genom att lägga till ny eller upprepa tidigare information kan talaren t.ex. klargöra yttrandet. I exempel (5) ger turtillägget ytterligare information som lyssnaren kan ha saknat i det som producerats så långt och som därför kan ha varit skälet till att han avstått från att respondera.

Exempel (5)

```
1      Ä1: Har du vari på nå sånt här förut?
2      Ä2: Nä eh dom va hem ti mej.
3          (0.3)
4      Ä1: pt Så dom ha vari [hem ti] dej,
5      Ä2:          [ "Ja: "]
6      Ä2: Jaha
7      Ä2: Mm
8      Ä1: Har du vela haft [mer?]
9      Ä2:          [( " " )]
10         (0.6)
11 → Ä1: Ka[ffe.]
12      Ä2:          [Va s]a du.=
13      Ä1: =vill du ha [mer kaffe.]
14      Ä2:          [ Nej nej ] nej [ja-] (.) ja minns inte=
15      Ä1:          [Nej]
16      Ä2: =om ja tog [(.) (mjölk i) men ja gjorde inte de.]
17      Ä1:          [ Nä ja tror inte de ((skratt)) ]
18      Ä1: .h Nä ja har:-
19         (0.4)
20      Ä2: [(De där)] minnet (.) förstår du ((skratt))
[SÄIARR:25-1]
```

På rad 8 ställer Ä1, som är värdinna, en fråga till sin gäst, Ä2. Denna fråga kan antas ha sin utgångspunkt i Ä2:s beteende. Under replikerna på rad 1-7 har Ä2 nämligen upprepade gånger tittat ner i sin kopp. Frågan sammanhänger dock inte med vad som sagts i det pågående samtalet (rad 1-7), vilket refererar till inspelningen. Frågan på rad 9 följs dock av en paus istället för en respons, varefter Ä1 tillhandahåller ännu en språklig enhet, som syntaktiskt sammanhänger med det föregående. Detta turtillägg utsäger specifikt vad det är som skall serveras. Ä2:s repareringsinitiativ på rad 12 (*va sa du*) visar också att hon själv faktiskt inte hört vad Ä2 sagt. Intressant är också att Ä1 på rad 13, som

respons på repareringsinitiativet från Ä2 producerar ett yttrande, där hon (i något modifierad form) upprepar hela den konstruktion som hon nyss konstruerat bit för bit.

På liknande sätt förhåller det sig med exempel (6) där turtillägget som följer på en fråga ytterligare specificerar frågans innehåll och därmed ger motparten större möjlighet att förstå och därmed besvara den.

Exempel (6)

1 C: Jo: men han gick visst hem igen=
2 B: =+Va han i [Tallbacks]gården+.
3 A: [+Ja:a+]
4 (.)
5 B:→ I fredags
6 A: Ja men ja såg'en bara då när eh (.) [när du] peka på åt mig
7 C: [Ja:a]
[Såinf4 143135-3207 tt (1B 2.7)]

På rad 2 producerar B en fråga, följd av en kort paus, varefter B producerar ett turtillägg som ytterligare specificerar innehållet i frågan. Omedelbart efter detta tillägg tillhandahåller en annan av deltagarna, A, en respons på B:s fråga.

3.1.1 Turtillägg i form av final dislokation

En typ av turtillägg som verkar särskilt ägnade att klargöra det föregående yttrandet genom att tillhandahålla mer information finns i exempel (7) och (8). I detta fall gäller den antagna oklarheten referensen hos ett led i det föregående yttrandet. Gemensamt för dessa exempel är att den första delen av turen innehåller ett pronominent led, som ytterligare specificeras av mer utbyggda nominalfraser i det följande turtillägget.

Exempel (7)

1. B: Ja han °gör de ° (.) äter lunch där nere då
2. A: [Jaa jaa]
3. C: [Går här nere] mm
4. A: Brukar väl sitta me: eh Pe- Perssons [va]
5. B: [A] me Persson
6. A: Aa [.ha:]
7. B: [Mm]
8. (1.0)
9. C: Han e- han e väl hemma igen han nu för han ha operera
10. ögon.
11. (0.4)
12. C:→ Persson
13. A: Ja joo men han va ju hemma i [tisdags] [.ha]
14. C: [A han e hemm]a igen [mm] mm
15. A: Så de
16. (0.8)
17. C: Å dom sitter allti vid samma bord
[Såinf3:10]

I exempel (7) finns det två möjliga referenter till de pronominella leden i C:s replik på rad 9. Samtalet före utdraget har under en tid handlat om en man som heter Eskilsson och bor i lägenheten under deltagare A. Det *han* som finns på rad 1 syftar på Eskilsson och denna är också underförstått subjekt i satserna på rad 3 och 4. På rad 4 introduceras dock en ny referent, Persson. Och sålunda är både Eskilsson och Persson aktuella och därmed möjliga referenter till pronomenet *han* när C fäller sitt yttrande på rad 9 (Chafe 1976, 1994). C:s yttrande får inget omedelbart mottagande efter att det avslutats på rad 10, utan följs av en paus (rad 11). Därefter producerar C ett turtillägg (rad 12: *Persson*), vilket visar att hon ser osäkerhet om pronomenets referens som en möjlig orsak till att responsen uteblivit. Efter att hon genom turtillägget tillhandahållit en uttryck som otvetydigt angett vilken referent det är fråga om så erhåller hon också en respons från B på rad 13.

Ett liknande exempel finns i (8). B och D sitter bredvid varandra i soffan. D tittar ner på sin assiett där hon håller på att skära en liten bit av en kaka.

Exempel (8)

```

1   D:  ((till B)) Men de där har ju du gjort alla fall.
2   -          ((tittar ner på B:s kaka > > > ))
3           (0.4)
4   D:→ Den där biten.
5   B:  A ja har gjort den
6           (1.6)((kopp sätts ner på fatet))
7   A:  ((skrattar)) Ja ska tala om för dig att de hade
8           ja me ida.
[Såinf4 142032-2128 tt (1A 37.3)]

```

B tittar på D:s kakbit samtidigt som hon producerar turen på på rad 1 där hon hänvisar kakbiten med hjälp av ett demonstrativt uttryck. D varken tittar upp eller svarar, utan istället följer en paus varefter B producerar ett turtillägg där det pronominella uttrycket referens tydliggörs genom att ett substantiv som anger referensens typ adderas. Turtillägget följs på rad 5 av en tur där D bekräftar att det är hon som gjort kakan ifråga.

Turtilläggen i 7 och 8 är inte några typiska turtillägg. De avviker i det avseendet att de inte är syntaktiskt sammanhängande med den föregående turen på samma uppenbara sätt som konstruktionerna i exempel 2–6 ovan. Emellertid är det fråga om en konstruktionstyp som uppmärksammas i den grammatiska forskningen och som brukar anges som typisk för talspråk. I SAG kallas konstruktionen 'final dislokation' och man ger bland annat exemplet *Nu är den bestämd, resan till Schweiz* och *han hinner aldrig läsa, vår pojke*. Dislokationerna utgör en typ av annex, dvs. led som inte ingår i den inre satsen, utan i den utvidgade satsens efterfält.

I det satsschema som används i SAG skulle meningarna i exempel (7) och (8) analyseras på följande sätt:

Utvidgad sats				
Inre Sats				
Förfält	Initialfält	Mittfält	Slutfält	Efterfält
	Han	ha operera	ögona	Persson
	De där	har ju du	gjort iallafall	den där biten

Konstruktionen sägs dels återspegla en talspråklig tendens att placera tunga led sent i satsen, dels ha att göra med bristande planering:

...final dislokation kan då användas för att förtydliga en referens som talaren efterhand inser är oklar (Svenska Akademiens Grammatik, del 4: 448).

En liknande utgångspunkt för att förklara konstruktionstypen finner man hos Aijmer (1989) som undersökt dess förekomst i engelskan:

The speaker starts out by assuming that the hearer will be able to identify the referent on the basis of the pronoun and then changes his or her mind and identifies the discourse referent by means of a lexical noun (s. 148; jfr även Quirk et al. 1985: 17.78).

För att vara relevant för exemplen ovan måste dock förklaringen modifieras i ett viktigt hänseende. Visserligen är det en fullt rimlig beskrivning att talaren ändrar sig för att han inser att referensen är oklar. Men det viktiga i sammanhanget är denna insikt inte kommer ur tomma intet utan är ett resultat av de slutsatser han drar av att motpartens förväntade respons uteblivit. Det är alltså inte rimligt att betrakta det hela som en monologisk konstruktion utan den utgör istället något som konstrueras interaktionellt och involverar handlingar från flera deltagare. Den, vad det verkar, relativt frekventa förekomsten av den här typen av interaktionella sekvenser kan kanske ge stöd åt antagandet att konstruktionstypen ifråga (i de fall då de produceras som en prosodiskt enhet) utgör en sedimentering eller grammatikalisering av sådana interaktionella sekvenser⁴ (jfr Givon 1979; DuBois 1985) .

⁴ Det är intressant att konstatera att även den konstruktion som i SAG kallas 'initial dislokation' (och som även benämnts dubbelt fundament) kan ges en interaktionell förklaring. Keenan & Schiefflin (1976) och Geluykens (1992) har visat hur produktionen av satser som *Eriksson här nere han brukar ju ha så fina pelargon* involverar bidrag från mer än en deltagare. I exemplet nedan som är hämtat mitt material introducerar A på rad 4 en referent, och först sedan B har bekräftat att han anser sig kunna identifiera referenten, producerar A ett yttrande där han predicerar något om denna referent.

1. A: [Ja dom] e billia på blommer [dom]
2. C: jaa (.) näe har inte orka ett dugg i sommar ja
3. (1.2) h- har inte orka ett dugg me blommer
4. A: **Eriksson här nere**
5. B: Aa
6. A: **han** brukar (ju) ha så fina pelargoner men han orkar inte i
7. år håll[a på ()]
8. C: [Han orkar inte nä han orkar inte] han sa de att han

Initial dislokation innebär i det här fallet alltså inte en konstruktion som produceras inom ramen för ett yttrande utan är fördelad på tre olika och involverar en förhandling om identiteten hos en viss referent. Eftersom man kan

3.2 Turtillägg som explicitgör yttrandets förhållande till kontexten

En talarens förståelse av ett yttrande bygger på att han eller hon kan kontextualisera detta på ett riktigt sätt, dvs. förstår hur det skall uppfattas i relation till andra talhandlingar och sekvenser av talhandlingar i samtalet. Enligt Sacks & Schegloff (1973) ligger en central del av förståelse av ett yttrande i att man förstår varför det framförs just vid det tillfälle det framförs:

A pervasively relevant issue for participants about utterances in conversation is 'why that now', a question whose analysis may [...] also be relevant to finding out what 'that' is. (s. 299).

En tänkbar förklaring till att motparten funnit ett yttrande problematiskt att besvara är att han eller hon haft svårt att anknyta detta till kontexten. I exempel (9) verkar talaren tolka den uteblivna responsen på detta sätt.

Exempel (9)

01 A: Så- han e- han tycker (du) de e skönt å slippa stugan sin
02 nu då
03 C: Jaa (.) de e de
04 A: .h [(De såg så)]
05 C: [Men han ha-] han har å göra ändå ((skra[tt]))
06 A: [Jaa] just de ja
07 C: Mm
08 A: .Ja
09 (3.0)
10 A: Nää de e nå- (0.6) >+har ni vari på rean nånting då?
11 (.)
12 → från de ena till de andra+<
13 D: Nää vart å kika lite granna bara men att (1.0) ja vet
14 inte ja måste känna för å gå å handla=
15 C: =Jaa sam[ma här]
16 D: [Nu har ja lik]som haft för [mycke]
17 A: [.h Men du vi]cken
18 otrolit snygg sån där du har var har du fått tag på
19 * den där
[SÅINF2]

På rad 10 ställer A en fråga. Detta sker vid en punkt då ett tidigare ämne har avslutats, och det är möjligt att introducera ett nytt ämne. Att A inte får någon respons på sin fråga kan eventuellt ses som en konsekvens av att den inte har anknytning till något i det pågående samtalet, och ändå introduceras utan att detta på något sätt markeras. Detta verkar vara den tolkning som A själv gör när hon producerar ett turtillägg på rad 12, som har formen av ett adverbial som just har funktionen att markera att det är fråga om en kontextuellt sett omotiverad

visa att denna konstruktion involverar en mängd interaktionellt arbete, finns det också skäl att förmoda att dess uppkomst och egenskaper är interaktionellt motiverade (Geluykens 1992:36)

ämnasövergång. Under pausen på rad 11 har D påbörjat en huvudskakning men denna verkar dock inte godtas som en tillräcklig respons av A, som förlänger den pågående turkonstruktionsenheten och därmed tillhandahåller en ny turbytesplats för D. Och denna gång producerar D ett svar på den ställda frågan. Turtillägget görs i form av frasen *från det ena till det andra* vilken explicit uttrycker att turen ifråga introducerar ett nytt ämne i diskursen, och att den alltså inte skall uppfattas som ämnesmässigt sammanhängande med det föregående eller som utlöst av något annat i samtalet eller den fysiska kontexten. Genom att producera denna fras visar talaren att hon uppfattat det så att responsen uteblivit eftersom motparten fått problem med att kontextualisera den föregående delen av frågan.

3.3 Turtillägg vid känsliga eller olämpliga handlingar

I andra fall används turtillägg när talaren antar att den uteblivna responsen har att göra med det faktum att motparten tycker att den handling som producerats på något sätt är olämplig eller involverar ett känsligt ämne. Ett sådant exempel finns i (10).

Exempel (10)

01 Ä: För ja har kört bil ända (fram) till nu
02 Y: Mmhm
03 (0.4)
04 Ä: Men sen ja blev opererad i öga så (.) vill
05 ja inte köra för ja s:er inte åt det hållet
06 Y: Nää
07 (0.4)
08 Y: Hur gammal e du?
09 (.)
10 → Y: Om jag får fråga [en så frä-]
11 Ä: [Attitre]
12 Y: Oj oj oj °jösses°
13 (.)
14 Y: Mmhm
15 (2.0)
16 Ä: Då e de dags å sluta säj
17 Y: Jaa nää men de beror väl på hur man känner
18 min far då han e- (1.4) han e sjuttisex
19 (1.0) å han ser ju väldigt illa å ja önskar
20 att han (.) inte ville köra bil
21 (0.4)
22 Ä: Ja ser bra men (.) [inte åt] höger
[SÄIARR1P1]

På rad 8 producerar Y en fråga, vilket gör relevant ett svar från Ä. Istället för ett sådant, följs frågan av en kort paus (rad 9). Därefter producerar Y ytterligare ett yttrande (rad 10: *om jag får fråga en så frä-*), vilket är konstruerat som syntaktiskt sett en fortsättning på TKE:n på rad 8. Denna fortsättning på en

potentiellt avslutad TKE utgör alltså ett sätt att hantera en situation där ett förväntat svar uteblivit. Tillägget tillhandahåller dels en ny punkt där Ä kan svara samtidigt som det adresserar det problem som kan ligga bakom det uteblivna svaret. I sin replik på rad 10 behandlar Y den egna frågan som potentiellt otillbörlig, och tillhandahåller därmed samtidigt sin egen tolkning av varför Ä:s svar uteblivit. Som exemplet visar är turbytesplatser omsorgsfullt konstruerade och bevakade av de interagerande. Innebörden hos en tur kan bero på av om talaren börjar just vid avslutningen, i överlappningen med den eller efter en paus, och fördröjningar på nivåer ner till tiondelen av en sekund ger alltså upphov till sociala betydelser som tas som utgångspunkt för nya handlingar (jfr Ford, Fox & Thompson, under utg.).

4 Turtilläggets syntaktiska form

Avslutningsvis vill jag göra några påpekanden rörande formen hos turtilläggen. Av mina exempel ovan framgår att turtillägg kan utgöras av olika typer av fraser (prepositionsfraser, adverbfraser, nominalfraser) och bisatser, dvs. sådana led som ingår som konstituenten i en sats. I dessa fall innebär turtilläggen med andra ord att man bygger ut en redan påbörjad sats med nya konstituenten. Eftersom den ifrågavarande satsen en gång kommit att konstrueras som syntaktiskt fullbordad, utgör turtilläggen från ett talarperspektiv optionella konstituenten.

En inventering av materialet ger dock vid handen att de ovanstående konstruktionerna inte är de enda förekommande, utan att även icke-konstituenten kan förekomma som turtillägg. I exempel (11) och (12) är det fråga om huvudsatser, inledda av samordnaden konjunktionen *för* respektive ett adverbialt *så*. Med hjälp av inledarna konstrueras dessa huvudsatser som fortsättningar på den nyss avslutade turkonstruktionsenheten istället för att innebära påbörjande av en ny enhet.

Exempel (11)

1 B: Ja: ja sov en kvart
 2 A: Nämen ser du de kan inte jag.
 3 B: Jo:o [srö]
 4 A:→ [För] då e ja alldeles förstörd
 [140331-0346 tt [1a 19.8]

Exempel (12)

1 ((2.0, ej transkrib.))
 2 B: Jag behöver bara ligga en kvart.
 3 C: Ja: man ska inte ligga [högst en timme] annars=
 4 B: → [Så blir ja ()]
 5 C: =[()]
 6 A: [Kan du] göra de
 [Såinf4 140331-0346 tt (1A 19.7)]

Detta kan kanske ses som en möjlig indikation på att motsättningen samordning – underordning av satser inte har någon interaktionell relevans. Intressant i detta sammanhang är också att kausala bisatser, som visat sig vara den satstyp i engelskan som oftast förekommer som turtillägg (Ford 1993), dvs. med en relativt fri ställning gentemot den överordnade satsen, motsvaras av en *förinledd* huvudsats i svenskan.

Utmärkande för samtliga de nämnda typerna är att de utgör syntaktiskt sätt sammanhängande med en tidigare. Vid en annan typ av turtillägg är den syntaktiska kopplingen till det föregående mindre klar. Denna typ har diskuterats av Ford, Fox & Thompson (under utg.) som också skiljer på två typer av turtillägg, *fortsättningar* och *icke-anknutna nominalfraser* (Unattached NP). De förra utgör till skillnad från de senare konstituenten av en föregående turkonstruktionsenhet (Man diskuterar överhuvudtaget inte huvudsatser som turtillägg), och icke-anknutna nominalfraser utgör, trots att de inte innebär inledningen av en ny turkonstruktionsenhet, alltså ingen syntaktisk fortsättning på den tidigare TKE:n. I exempel (13) förekommer två exempel på icke-anknutna nominalfraser.

Exempel (13)

- 1 T: Va e den där Måns han e ju helt spåni,
 - 2 (1.2)
 - 3 T: Jutte e- (.) nä me- nej ja mena
 - 4 (0.8)
 - 5 T: .h: Krister smeta ju e- in honom i tandkräm,
 - 6 (0.4)
 - 7 T: han ba, *Ja du ska ju ha hämnd*, säger han till MEJ liksom ba.
 - 8 gullgossen.
 - 9 (1.0)
 - 10 T: En liten m:es.
 - 11 (1.0)
 - 12 T: Va e han.
 - 13 (0.6)
 - 14 C: Katarina
- [Kollo 89:7-1]

På rad 1 inleder T en berättelse som handlar hur en pojke felaktigt anklagade berättaren för att ha sprutat tandkräm på henne. Berättelsen avslutas på rad 7, och följs direkt av ett turtillägg av den här aktuella typen. Eftersom berättelsen innebär en stark värdering och dessutom skildrar en kränkning av berättaren, bör berättaren kunna förvänta sig responser som ger en värdering av pojken som överensstämmer med hennes egen. Hon kan också förvänta sig att dessa produceras direkt, eventuellt i överlapp med hennes egen pågående tur. Någon sådan framställs dock inte, utan istället följer en relativt lång paus. Därefter följer ytterligare ett turtillägg i form av en icke-anknuten nominalfras, även denna följd av en paus, varefter berättaren framställer en fråga om var pojken ifråga befinner sig. Talaren använder alltså i detta fall den icke-anknutna nominalfrasen i jakt på en respons som inte direkt erhållits. Det aktuella ledet

utgör en värdering av en aktuell referent och tillhandahåller därmed en modell som informerar motparten om vilken typ av respons som sökes.

Enligt Ford, Fox & Thompson fungerar fortsättningar och icke-anknutna NP på samma sätt i så mått att de båda adderas när det finns problem med erhålla lyssnarrespons. De skiljer sig dock genom att fortsättningar innebär en vidareutveckling av handlingen i den aktuella turen, medan icke-anknutna nominalfraser, utan att konstituera en ny tur, gör en funktionellt sett separat handling genom att värdera eller kommentera materialet tidigare i turen. Därmed visar de också vilken typ av respons talaren är på jakt efter.

Den typ av icke-anknutna nominalfraser som jag ovan diskuterat i form av finala dislokationer tas inte upp av Ford, Fox & Thompson. Dess funktioner skiljer sig dock tydligt från den typ som förekommer i det sista exemplet, då dess funktion snarare än att klargöra än att värdera en viss referent.

5 Avslutning

I den här uppsatsen har jag beskrivit en typ av syntaktiskt fenomen från en interaktionell utgångspunkt. Turtillägg används av en talare i jakt på en respons när en tillfredsställande sådan inte produceras vid en punkt där hans yttrande kommit till en första möjlig avslutning. Genom att addera ett turtillägg producerar han en ny turbytesplats samtidigt som han retroaktivt återtar tolkningen av den föregående som en möjlig plats för turbyte. Genom turtillägget kan han också adressera vad han antar vara orsaken till den uteblivna responsen: att talaren tycker sig sakna relevant information, att han inte tycker sig i stånd att relatera yttrandet till kontexten och därmed förstå dess innebörd, eller för att turen som föregår turtillägget är problematisk genom att den tar upp ett känsligt ämne.

Jag har också visat att olika typer av syntaktiska konstruktioner kan fungera som turtillägg, och särskilt diskuterat en typ av nominalfrastillägg som ingår i en konstruktion som brukar kallas 'final dislokation'. Denna konstruktion har från icke-interaktionell utgångspunkt beskrivits som ett resultat av talarens egna mentala processer, men i de fall som jag redovisar kan den påvisas ha en tydlig interaktionell bakgrund. Detta reser på ett mer allmänt plan frågor om den roll som interaktionella frågor kan spela i en grammatikaliseringsprocess. En möjlig tolkning är att sådana interaktionellt och kontextuellt betingade sammanställningar över tiden kan komma att utgöra grunden för uppkomsten av mer stereotypa konstruktioner med en mer eller mindre fastlagd form, t.ex. det som Thompson & Ono (1995) kallar konstruktionsscheman. Och att dessa sedan används för att konstruera nya instanser av konstruktionen i nya kontexter, där de interaktionella betingelser som första ledde fram till den nya konstruktionen inte längre föreligger.

Litteratur

- Aijmer, Karin. 1989. Themes and tails: The discourse functions of dislocated elements. In: *Nordic journal of linguistics* 12:2, 137–154.
- Chafe, W. 1976. Givenness, contrastiveness, definiteness, subject, topics and point of view', I: Li, C. (ed.), *Subject and topic*. New York: Academic Press, 25-55.
- Chafe, Wallace. 1994. *Discourse, consciousness, and time: the flow and displacement of conscious experience in speaking and writing*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ford, Cecilia E. 1993. *Grammar in interaction: adverbial clauses in American English conversations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ford, Cecilia E., Fox, Barbara A. and Sandra A. Thompson. (In Press). *Constituency and the grammar of Increments*. In: Cummings,
- Ford, Cecilia E. and Sandra A. Thompson. 1996. *Interactional units in conversation: syntactic, intonational, and pragmatic resources for the projection of turn completion*. In Elinor Ochs, Emanuel Schegloff, and Sandra A. Thompson, eds., *Interaction and grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Du Bois, John W. 1985. Competing motivation. In: J Haiman (ed.), *Iconicity in syntax*. Amsterdam: John Benjamins Publishing company, 343-365.
- Geluykens, R. 1992. *From discourse process to grammatical construction: on left dislocation in English*. Amsterdam: Benjamins.
- Givón, Talmy. 1979. *On understanding grammar*. New York. Academic Press.
- Goodwin, Charles. 1979. *The interactive construction of a sentence in natural conversation*. In George Psathas, ed., *Everyday language: studies in ethnomethodology*. New York: Irvington.
- Goodwin, Charles. 1981. *Conversational organization: interaction between speakers and hearers*. New York: Academic Press.
- Goodwin, Charles. 1995. *Sentence construction within interaction*. In Uta M. Quasthoff, ed., *Aspects of oral communication*, 198-219. Berlin: Walter de Gruyter.
- Goodwin, Charles and Marjorie H. Goodwin. 1987. *Concurrent operations on talk: notes on the interactive organization of assessments*. *IPRA Papers in Pragmatics* 1.1:1-54.
- Goodwin, Charles and Marjorie Harness Goodwin. 1992. *Assessments and the construction of context*. In Charles Goodwin and Alessandro Duranti, eds., *Rethinking context*, 147-189. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jefferson, Gail a. 1973. *A case of precision timing in ordinary conversation: overlapped tag-positioned address terms in closing sequences*. *Semiotica*, 9:47–96.
- Keenan, E. & Schiefflin, B (1976) *Foregrounding referents: a reconsideration of left dislocation in discourse*. In: *Proceedings of the 2nd Annual meeting of the Berkeley linguistic society*. S. 240–257.
- Lindström, Anna. 1999. *Language as social action. Grammar, prosody and interaction in Swedish conversation*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 43.) Uppsala.
- Ono, Tsuyoshi and Sandra A. Thompson. 1995. *What can conversation tell us about syntax?* In Philip W. Davis, ed., *Descriptive and Theoretical Modes in the Alternative Linguistics*, 213-271. Amsterdam: John Benjamins.
- Pomerantz, A. 1984. *Agreeing and disagreeing with assessments: some features fo preferred/dispreferred turn shapes*. In J.M. Atkinson and J. Heritage (Eds.) *Structures of Social Action*. pp. 57-101.
- Quirk, R. Greenbaum, S., Leech, G. & Svartvik, J. 1985. *A comprehensive Grammar of English*. London: Routledge & Kegan Paul.

- Sacks, Harvey & Schegloff, Emanuel. 1973. Opening up closings. *Semiotica* 8: 289–327.
- Sacks, Harvey, Emanuel Schegloff, and Gail Jefferson. 1974. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50.4:696-735.
- Schegloff, Emanuel. 1996. Turn organization: one direction for inquiry into grammar and interaction. In Elinor Ochs, Emanuel Schegloff, and Sandra A. Thompson, eds., *Interaction and grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schegloff, E.A., Ochs, E. and Thompson, Sandra A. Introduction. In Elinor Ochs, Emanuel Schegloff, and Sandra A. Thompson, eds., *Interaction and grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilson, T. & Zimmerman, D. 1986. The structure of silence in between turns in two-party conversation. *Discourse processes* 9: 375–390.